

Motion

1977/78:236

av Per Gahrton
om vidgad rätt till målsägandetalan

Den 2 maj 1974 beslöt riksdagen om ändring av rättegångsbalken på så sätt att s. k. målsägandetalan inte längre är möjlig mot tjänstemän från byråchef och uppåt för brott i samband med tjänsten. Endast riksåklagaren kan i dessa fall väcka åtal.

Målsägandetalan har traditionellt betraktats som en viktig beståndsdel i rättsskyddet, vilket bl. a. framgår av följande uttalanden.

Halvar G. F. Sundberg (Allmän Förvaltningsrätt, Stockholm 1955, s. 398):

”I fråga om den myndighetsutövande administrationen har däremot den svenska rätten närmast byggt på principen, att staten icke står ansvar för förvaltningens oriktiga åtgärder.”

Såsom närmast enda rättssäkerhetsgaranti ansågs medborgarnas rätt att söka domstolsprövning i fall av *brottlig* myndighetsutövning. Sundberg, (ibid. s. 402):

”Betydelsen därav är icke ringa, enär denna domstolsprövning är det yttersta värn för medborgarnas fri- och rättigheter mot myndigheters övergrepp.”

Professorn i processrätt Per Olof Ekelöf (Rättegång II, Stockholm 1974 s. 61):

”Målsäganderätt är medborgarrätt.”

I lagförarbetena till rättegångsbalken (SOU 1948:40) skrevs att

”ett avskaffande av målsägandens åtalsrätt säkerligen icke står i överensstämmelse med den allmänna rättsuppfattningen”.

I motiven till rättegångsbalken sägs att målsägandens åtalsrätt

”— kan vara av värde såsom kontroll över att åklagarna fullgör sina skyldigheter i fråga om beivrande av brott.”

I själva verket har lagändringen fått vittomfattande negativa konsekvenser för rättsskyddet. Det har bl. a. framkommit i samband med ”fallet Helmers”. I tidskriften Ny Tid (Helsingfors) nr 29:1977 ges följande beskrivning av saken:

”För några månader sedan stämde Helmers kanslirådet Birger Hale vid utbildningsdepartementet vid Stockholms tingsrätt. Som vittne ville Helmers kalla f. d. utbildningsministern Bertil Zachrisson.

Ärendet handlar om en tjänstetillsättning vid universitetet i Lund. Helmers förklarades som icke behörig till en tjänst som universitetslektor som han hade innehaft i 6 år. Men samtidigt hade han förklarats professorskompetent vid universitetet i Bremen i Västtyskland och Helmers anförde

detta när han överklagade tillsättningen. Då skickade ordförande i tillsättningsnämnden ett förtalsbrev till kanslirådet Hale. För detta fälldes ordförande i tillsättningsnämnden, docent Anna-Brita Hörnfeldt för förtal inför Lunds tingsrätt.

Kanslirådet Birger Hale diarieförde aldrig detta förtalsbrev som han är skyldig att göra. Men brevet lades till de övriga handlingarna som remissvar och föredrogs inför dåvarande utbildningsministern Zachrisson när ärendet avgjordes till Helmers nackdel i regeringen. Senare, när Helmers anmälde fallet för riksåklagaren, lät Birger Hale förtalsbrevet förkomma.

För att skydda Birger Hale underlät riksåklagaren att stämma kanslirådet. Helmers väckte då enskilt åtal mot Hale för undertryckande av urkund och skyddande av brottsling.

Nu har i dagarna Stockholms tingsrätt avvisat Helmers talan (3 juni 1977). Det visar sig att Helmers som målsägande ej kan väcka enskilt åtal 'för brott som begåtts av den som innehar eller uppehåller tjänst som byråchef eller därmed jämställd eller högre tjänst vid statlig myndighet'.

Tjänst som kansliråd i utbildningsdepartementet ingår bland de tjänster som omfattas av lagrummet (av lagrummet omfattas även tjänster som bitr professor och professor).

Stockholms tingsrätts beslut är av principiell betydelse. Det visar sig att en obetydlig ändring i Rättegångsbalken (RB) gör det omöjligt att åtala högre ämbetsmän för brott begångna av dem. Under 1974 föreslog dåvarande justitieministern Lennart Geijer i ändringsförslag av rättegångsbalken (1974:21) en ändring i 10 § i Rättegångsbalkens 20 kap. Denna ändring innebär en stark utvidgning av riksåklagarens monopol över åtal av högre ämbetsmän. Tidigare kunde riksåklagaren åklaga ämbetsmän enbart för tjänstebrott. I paragrafens nya skrivning byttes ämbetsbrott mot brott över huvud taget (i samma veva försvann också begreppet tjänste- eller ämbetsbrott). Eftersom riksåklagaren har monopol över åtal av högre ämbetsmän så kan en enskild person aldrig väcka enskilt åtal mot högre ämbetsmän ifall riksåklagaren underlåter att själv väcka åtal (vilket riksåklagaren av korporativistisk ämbetsmannasolidaritet aldrig gör i praxis). Den till synes obetydliga ändringen i rättegångsbalken möjliggör institutionaliserandet av ett lagbundet ämbetsmannavälde, kommenterar Helmers i en artikel i DN.

Denna ändring i rättegångsbalken skapar farliga prejudikat. Ämbetsmän får fria händer att begå sig av lagbrott. Byråchefen vid riksåklagarämbetet Kaj Krön säger till DN (12.2.1977) med anledning av fallet Helmers att 'det finns inga juridiska former för att rätta till vissa missgrepp som myndigheter begår mot enskilda ---'. En felaktig bedömning i ett tjänstetillsättningsärende går inte att upphäva. En människa kan vara dömd på förhand. Då finns det få medel i vårt rättssystem att gottgöra felgreppen ---. Vår lagstiftning och dess tillämpning är ganska primitiv i jämförelse med andra europeiska länder.

Svenskarna har en stor tillit till den juridiska rättvisan, men den är överdriven. Helmers är redan dömd på förhand i universitetskretsar, och den juridiska apparaten kan inte göra mycket för att upphäva detta.'

'Jag har tidigare hävdat att nävrätten gäller inom den svenska förvaltningen. Jag har tydligen rätt trots Sveriges goda rykte som rättsstat. Vi har tydligen en politisk rättsskipning efter vad som är politiskt opportunt. Myndighetsutövningen är uppenbarligen inte lagbunden', kommenterar Helmers i DN (12.2.1977).

Jag ringer upp Kaj Krön. Till mig säger han:

– Våra resurser på Riksåklagarämbetet är mycket begränsade. Vi har inga möjligheter att lägga oss i tillsättningsärenden. Dessa jävla akademiker, har de bestämt sig för att stoppa någon så är den drabbade helt rättslös. Det finns inget juridiskt instrument att rätta till missbruket.

– Olika ämbetsmän gör en massa fel men vi har inga resurser att rätta till felaktigheterna. Vad kan vi göra, skulle vi bura in dem? Då skulle vi ha halva ämbetsmannakåren i häkte, förklarar han lite ironiskt.

– Problemet ligger i att många ämbetsmän är korruperade i politiskt hänseende. Det är en politisk fråga: Men vi kan inte ge oss på regeringskansliet.

Den svenska 'yrkesförbudsfilosofin' uttrycks kanske klarast av säkerhetschefen på statskontoret Olof Cederstrand. Under ett möte med företagsnämnden på statskontoret förklarade han 'avsikten är alltså att arbetsgivaren genom omsorgsfull anställningsprövning skall se till att man inte anställer någon i en karriär, där den anställda senare kanske måste stoppas, flyttas mot sin vilja eller eljest behandlas annorlunda än sina kamrater'." (Cit. i DN.)

Den bristande rättssäkerhet som röjts i samband med fallet Helmers är minst sagt uppseendeväckande. Inte minst de citerade uttalandena av byråchefen vid riksåklagarämbetet Kaj Krön föranleder bestörtning.

Mot den bakgrunden borde det vara ett minimikrav att personer som anser sig utsatta för brottsligt agerande av högre ämbetsmän får möjlighet att kräva rättslig prövning av sin sak.

Jag hemställer därför

att riksdagen hos regeringen begär förslag om utvidgad rätt till målsägandetalan mot högre ämbetsmän.

Stockholm den 11 januari 1978

PER GAHRTON (fp)